

O'ZBEK VA XITOIY TILIDA SONLARNING QIYOSIY ASOSLARI

Elnora Nabiyeva

Yangi Asr universiteti Tillar kafedrası o'qituvchisi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18089311>

Annotatsiya. Mazkur ilmiy maqolada o'zbek va xitoy tillarida sonlarning leksik-semantik, grammatik hamda sintaktik xususiyatlari qiyosiy tahlil qilinadi. Har ikki til turli til oilalariga mansub bo'lishiga qaramay, sonlarning ifodalanishi, turlari va nutqdagi vazifalari o'rganiladi.

Tadqiqot jarayonida o'xshash va farqli jihatlar aniqlanib, ularning til o'rganish va tarjima jarayonidagi ahamiyati yoritib beriladi.

Kalit so'zlar: sonlar, sanoq son, tartib son, o'zbek tili, xitoy tili, qiyosiy tilshunoslik, grammatik kategoriya.

Аннотация. В данной научной статье проводится сравнительный анализ лексико-семантических, грамматических и синтаксических характеристик чисел в узбекском и китайском языках. Несмотря на то что оба языка принадлежат к разным языковым семьям, исследуются способы выражения чисел, их типы и функции в речи. В процессе исследования выявляются сходства и различия, а также освещается их значение в процессе изучения языков и перевода.

Ключевые слова: числа, количественные числительные, порядковые числительные, узбекский язык, китайский язык, сравнительная лингвистика, грамматическая категория.

Annotation. This scientific article conducts a comparative analysis of the lexical-semantic, grammatical, and syntactic characteristics of numbers in Uzbek and Chinese languages. Despite belonging to different language families, this study examines how numbers are expressed, their types, and their functions in speech. The research process identifies similarities and differences, highlighting their significance in language learning and translation processes.

Keywords: numbers, cardinal numbers, ordinal numbers, Uzbek language, Chinese language, comparative linguistics, grammatical category.

Til tizimida sonlar muhim leksik-grammatik kategoriya hisoblanib, miqdor, tartib, taxmin va jamlash kabi tushunchalarni ifodalaydi. Har bir tilda sonlarning ifodalanish usullari va grammatik xususiyatlari o'sha tilning tipologik xususiyatlari bilan chambarchas bog'liqdir. O'zbek tili agglutinatív til bo'lib, unda sonlar mustaqil so'z turkumi sifatida qaraladi.

Xitoy tili esa analitik til bo'lib, unda sonlar ko'proq leksik birlik sifatida namoyon bo'ladi va maxsus hisob so'zlari bilan birga qo'llaniladi. Bugungi kunda xitoy tilini o'rganishga bo'lgan ehtiyojning ortib borishi ushbu tilning grammatik tizimini, xususan, sonlarni chuqurroq o'rganishni talab etadi.

Mazkur maqolaning maqsadi — o'zbek va xitoy tillarida sonlarning qiyosiy tahlilini amalga oshirish, ularning grammatik va funksional jihatlarini aniqlashdan iborat.

Tadqiqot jarayonida qiyosiy-tipologik, tavsifiy va tahliliy metodlardan foydalanildi. Har ikki tildagi sonlar lingvistik manbalar asosida o'rganilib, ularning qo'llanilish holatlari misollar orqali tahlil qilindi. Shuningdek, o'zbek va xitoy tillaridagi sonlarning nutqdagi vazifalari qiyoslab o'rganildi.

O'zbek tilida sonlarning tasnifi va xususiyatlari

O'zbek tilida sonlar mustaqil so'z turkumi bo'lib, ular quyidagi asosiy turlarga bo'linadi:

Sanoq sonlar: bir, ikki, uch

Tartib sonlar: birinchi, ikkinchi

Jamlovchi sonlar: ikkita, uchtov

Taxminiy sonlar: yuzlab, mingcha

Kasr sonlar: yarim, uchdan bir

Chama sonlar: ikki-uch, besh-olti

O'zbek tilida sonlar morfologik jihatdan o'zgarmas bo'lsa-da, ular so'z yasovchi qo'shimchalar orqali turli ma'nolarni ifodalaydi. Masalan, -inchi qo'shimchasi tartib sonlarni hosil qiladi: to'rt → to'rtinchi.

Gap tarkibida sonlar aniqlovchi, ega yoki to'ldiruvchi vazifasida keladi:

Beshta kitob stol ustida turibdi

Xitoy tilida sonlarning grammatik xususiyatlari

Xitoy tilida sonlar (数字) o'zgarmas bo'lib, grammatik qo'shimchalarni qabul qilmaydi.

Sanoq sonlar aniq va tizimli ravishda tuzilgan:

一 (yī) — bir, 二 (èr) — ikki, 十 (shí) — o'n.

Xitoy tilining muhim xususiyati — hisob so'zlarining majburiyligidir. Son va ot orasida albatta hisob so'zi qo'llaniladi:

三个人 (sān gè rén) — uch kishi

Tartib sonlar 第 (dì) affiksi yordamida hosil qilinadi:

一 → 第一 (birinchi)

Bu jihat xitoy tilining analitik xususiyatini yaqqol namoyon etadi.

O'zbek va xitoy tillarida sonlarning qiyosiy tahlili

Qiyosiy tahlil shuni ko'rsatadiki, har ikki tilda sonlar miqdorni ifodalashda xizmat qilsa-da, ularning grammatik tuzilishi va qo'llanilishida sezilarli farqlar mavjud.

O'zbek tilida sonlar grammatik jihatdan erkin bo'lib, qo'shimchalar yordamida turli ma'nolarni ifodalay oladi. Xitoy tilida esa sonlar yordamchi birliklar — hisob so'zlari orqali aniqlik kasb etadi.

Bundan tashqari, o'zbek tilida so'z tartibi nisbatan erkin bo'lsa, xitoy tilida qat'iy so'z tartibi sonlarning to'g'ri qo'llanilishida muhim ahamiyatga ega.

Sonlarning nutqdagi funksional xususiyatlari

Har ikki tilda sonlar aniqlik va mantiqiylikni ta'minlaydi. O'zbek tilida sonlar ko'pincha umumlashtiruvchi yoki ta'kidlovchi vazifani bajarsa, xitoy tilida ular predmetning turini ham aniqlab beradi.

Masalan, xitoy tilidagi turli hisob so'zlari predmetning shakli, hajmi yoki tirik mavjudot ekanini bildiradi. Bu holat xitoy tilini o'rganayotganlar uchun muayyan qiyinchilik tug'diradi.

Xulosa qilib aytganda, o'zbek va xitoy tillarida sonlar umumiy semantik vazifaga ega bo'lsa-da, ularning grammatik va sintaktik xususiyatlari turlicha. O'zbek tilida sonlar mustaqil so'z turkumi sifatida rivojlangan bo'lsa, xitoy tilida ular analitik vositalar orqali ifodalanadi.

Mazkur ilmiy maqola natijalari qiyosiy tilshunoslik, tarjima nazariyasi va xitoy tilini o'qitish metodikasida muhim nazariy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Rahmatullayev Sh. Hozirgi o'zbek tili grammatikasi. — Toshkent.
2. Karimov A. O'zbek tili morfologiyasi. — Toshkent.
3. Li Dejin. 现代汉语语法. — Beijing.
4. Sun Chaofen. Chinese Grammar. — London.
5. Crystal D. A Dictionary of Linguistics and Phonetics. — Oxford.